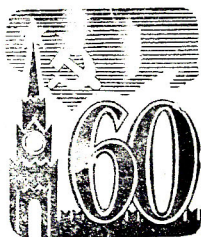


АЗƏРБАЙҶАН ССР АЛИ ВƏ ОРТА ПИТНІСАС ТƏЬСИЛН НАЗИРЛИГИ

МИНИСТЕРСТВО ВЫШЕГО И СРЕДНЕГО СПЕЦИАЛЬНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР



ЕЛМИ ƏСƏРЛƏР УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ

*Китабханашунаслыг вə библиографија
серијасы*

—◆●◆—
Серия библиотековедения и библиографии

*Илдə ики нөмрə чыхыр
В год выходит два номера*

2

**M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası**

С. М. КИРОВ адына АЗƏРБАЙҶАН ДӨВЛƏТ УНИВЕРСИТЕТИНИН НƏШРИ
ИЗДАНИЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
им. С. М. КИРОВА

А. Н. АББАСОВА

С. М. Киров адына АДУ

М. Ф. АХУНДОВ АДЫНА РЕСПУБЛИКА КИТАБХАНАСЫ БӨЈҮК ВЭТЭН МҮЪАРИБЭСИ ИЛЛЭРИНДЭ

(1941—1945)

1941-чи ил ијунун 22-дэ фашист Алманијасы өлкэмизэ гәфлэтән һүчүм етди.

Партија вә һөкүмәтин чағырышы илә чоһмилјонлу совет халгы фашизмә гаршы мүбаризә үчүн ајага галхды. Өлкәмиздә динч гуручулуг ишләри позулду.

Халг тәсәррүфатынын бүтүн саһәләриндә ишләр мүһарибәнин тәләбләринә ујғунлашдырылды. Азәрбајжан халгы архада фәдакарлыг-ла ишләјирди. Коммунист партијасынын «һәр шеј чәбһә үчүн, һәр шеј гәләбә үчүн» шүарына чаваб олараг, республиканын халг тәсәррүфаты мүһарибә шәраитинә ујғунлашдырылыб јенидән гурулду.

Республиканын мәдәнијәт ишчиләри мүһарибәнин бүтүн ағырлыгларына дөзәрәк өз ишләрини фашист ишгәлчылары үзәриндә гәләбә ишинә табе етмишдиләр. Јазычы вә шаирләр өз әсәрләриндә совет вәтәнпәрвәрлији, халглар достлуғу, совет адамларынын чәбһәдә вә архада көстәрдији гәһрәманлыглары тәрәннүм едирдиләр. Мәдәнијәт ишчиләри тәблиғат-тәшвиғат вә изаһат ишләри апарараг бүтүн совет халгларыны мүһарибә шәраитинә ујғунлашмаға чағырыр, алман-фашист ишгәлчыларына гаршы чидди ворушмаг үчүн онларын сәфәр-бәр олунмасында партијаја јахындан көмәк едирдиләр.

Совет Иттифагынын һәр јериндә издиһамлы антифашист митинг-ләр, мә'рузә вә мүһазирәләр тәшкил едилирди. Азәрбајжанда да бу саһәдә кениш иш апарылдырды. Бу ишдә бүтүн мәдәни-маариф мүәссисәләри, о чүмләдән китабханалар да кениш иш апарыр, алман-фашистләринин ишгәлчылыг сијасәтини ачыб көстәрән, ифша едән мә'рузәләр, мүһазирәләр вә јыгынчаглар кечирилдиләр. Бөјүк Вәтән мүһарибәсинин әввәлки ики или әрзиндә Азәрбајжан республикасында мүһазирәчиләрин гүввәси илә 28188 мүһазирә охунмушдур ки, бу мүһазирәләрдә 2334343 нәфәр иштирак етмишдир¹. Бу мүһазирәләрин бөјүк әксәријјәти мәдәни-маариф мүәссисәләриндә кечирилмишдир.

Бу дөврдә халгын шүуруна даһа тез, даһа мүтәшәккил тә'сир едә биләчәк сијаси вә бәдин әдәбијјат бөјүк әһәмијјәт кәсб едирди. Бүна көрә

¹ С. һејдәрәв. Азәрбајжан Коммунист Партијасы Бөјүк Вәтән мүһарибәси дөв-рүндә, Бақы, 1957, с. 73.

дә бәдии әдәбијјата еһтијач вә тәләб сон дәрәчә артмышдыр. Бәдии әсәрләрнә јығчам вә кичик китаб шәклиндә чәбһәјә, үмүмән охучу күтләләрнә тез чатдырмаг үчүн «Гызыл әскәр китабханасы», јахуд «Мәктәбдини һәрби китабханасы» серијасы алтында јени-јени күтләви әсәрләр бурахылырды. «Коммунист» гәзетинин «Тәшвиғат вәрәгәләриндә» дә мүйтәзәм сурәтдә бәдии парчалар чап едилирди. Дөјүшчүләр тәрәфиндән Азәрбајҗанын ајры-ајры јазычыларына вә китабханаларына көндәрилән мәктублар көстәрир ки, мұһарибә илләриндә бәдии әдәбијјат тәблиғинин бөјүк тәрбијәви әһәмијјәти олмушдур. Идеоложи чәһәтдән даим силаһланмаг, кенш охучу күтләси илә јахындан бағлылыг, мәтбуаты исләмәк, јени чыхан әдәбијјатла китаб фондуну зәнкиләшдирмәк, еләчә дә бу мөвзуда олан әдәбијјаты хүсүсән кәнчләр арасында тәблиғ етмәк китабханаларын гаршысында дуран әсас мәсәләләрдән иди. Бу сәһәдә М. Ф. Ахундов адына Республика китабханасынын фәалијјәти нәзәр-диггәти даһа чоһ чәлб едир. Мұһарибә илә әлағадар биләваситә өз фондуну вәтәнпәрвәрлик руһунда комплекләшдирән китабхана өз ишини мұһарибәнин тәләбләрнә ујғун олараг гурмушду.

Китабхана чоһлу һәрби-техники вә мұдафиә характерли, һабелә Вәтәнимизин тарихи кечмишинә даир китабларла өз фондуну зәнкиләшдирди. Китабхана «Фашист Алманијасына гаршы Совет халгынын Бөјүк Вәтән мұһарибәси», «Фашизм бәшәријјәтин гәддар дүшмәндир» вә с. мөвзуда китаблар алмаға хүсүсән диггәт јетирди.

Бу илләрдә китабханаја вәтәнимизин һәр јериндән китаблар көндәрилди. 1942-чи илин сентјабрында китабхана мұһарибә мөвзусунда гижмәтли мәчмуәләр алмышдыр. Олардан: «Алман ишғалчылары 1918-чи илдә Күрчүстанда» (Германские оккупанты в Грузии в 1918 г.), «Гана сусамыш адамјәјән фашистләр» (Откровения фашистские людоеды), «Америка Бирләшмиш Штатлары» (көстәричи), «Бөјүк Вәтән мұһарибәси» (Великая Отечественная война) адлы әдәби-бәдии мәчмуә вә «Аталар сөзләри» мәчмуәсинин биринчи бурахылышыны вә с. көстәрмәк олар².

Мұһарибәдән доған чәтшиликләрә баһмајараг 1943-чү илдә китабхана 8728 китаб, 1560 журнал, 65679 гәзет вә с. алмышдыр³.

Бу дөврдә китабхананын надир китаблар фондү да хејли зәнкиләшмишдир. Белә ки, 1943-чү илин октјабр ајында «Богословские сочинения феофана Прокоповича, архиепископа Великого Новгорода» гижмәтли әсәрин 1774-чү ил нәшрини, һабелә 1789-чү илдә чыхмыш «Сельский Сократ» или описания экономических и нравственных правил жизни философа — земледельца китабыны вә 1803-чү илдә нәшр олунмуш «Творения М. Хераскова — Нуне Помпий или процветающий Рим» китабыны вә башгаларыны алмышдыр. Үмүмијјәтлә, китабхана 400-ә гәдәр белә надир нәшрләри әлдә етмишди⁴.

Һәмин илин декабр ајында китабхананын шәрг шөбәсинә дә бир нечә гижмәтли әлјазма китаблары даһил олмушдур. Олардан бири азәрбајҗанлылар — шамаһылылар үчүн фарс дилиндә јазылмышдыр. Бу һәм дә ријазиијјата аид илк Азәрбајҗан дәрслијидир. Тиббә анд јахшы тәртиб олунмуш башга бир әлјазма китабы Чаваншир ханын сифа-

² «Бакинский рабочий», 1942, 27 сентјабр.

³ Отчеты библиотек за 1943 г. Папка 18, с. 3.

⁴ «Бакинский рабочий», 1943, 15 октјабр.

риши илэ азэрбајчанлылар үчүн фарс дилиндэ јазылмышдыр. О. һичр 1237-чи илэ тәсадүф едир. Суфизмә анд үчүнчү китаб 1000 әлјазма сәһифәјә маликдир вә XIII әсрә тәсадүф едир⁵.

1944-чү илдә исә М. Ф. Ахундов адына Республика Дөвләт китабханасы 1800-чү илдә Москванын сенат мәтбәәсиндә чап олунмуш «Игор полку һаггында дастан»ы. Волтер тәрәфиндән јазылмыш вә 1809-чү илдә һәшр едилмиш «XIV Лүдовиг вә XV Лүдовигин сәлтәнәти тарихи» адлы гәдһм нүсхәләри әлдә етмишдир⁶.

Гејд етмәк лазымдыр ки, мұһарибә илләриндә дә китабхананын фонду дурмадан артмышдыр. Белә ки, әкәр 1941-чи илдә китабхананын фонду 700000 чилддән ибарәт идисә, 1943-чү илдә бу рәгәм 800000-ә чатмышдыр⁷.

Мұһарибә илләриндә китабхана охучуларә хидмәт ишинин тәшкилине хүсуси диггәт јетирмиш вә бу сәһәдә мұһүм һанлијјәтләр әлдә етмишдир.

Бу дөврдә китабхана һәрби һиссәләрдә, сәјјар хәстәхана вә госпиталларда, кәмиләрдә вә саир объектләрдә китаб верилиши мәнтәгәләри, сәјјар китабханалар вә гырмызы кушәләр тәшкил едәрәк он минләрлә әскәр вә забитә, јаралы дөјүшчүләрә китабла хидмәт етмиш, вәтәнә мәһәббәт, дүшмәнә һифрәт руһунда јазылмыш әдәбијјатын тәблиғина хүсуси фикир вермишдир.

Бу дөврдә техниқи вә тибб китабларына, тарихи әдәбијјата, сијаси китабчалара, дөврү мәтбуата олан сорәулар хүсуси илэ бөјүк иди. Китабхананын бүтүн фонду, онүн бүтүн мәлүмат апараты, әмәкдашларынын гүввә вә биликләри о мәгсәдә јөнәлдилмишдир ки, охучуларын максимум тәләбләрини едәсинләр вә китабы вәтәнин мүдафиәси хидмәтинә версинләр.

Китабхананын ишчиләри мұхтәлиф мүәссисәләрин, заводлары, фабрикләрин партија ишчиләри илэ мұнтәзәм әләгә сахлајыр, истеһсалатда чалышанларә көмәк мәгсәди илэ билаваситә сәхләрә әдәбијјат апарыр, китаб кәздирмә ишини кенишләндирдирдиләр.

Китабхананын һәјата кечирдији бу тәдбирләр фәһлә охучуларын дәрин рәғбәтини газанмышды. Заводун фәһләләри јазырды: «Бизим завод шәһәрдән кәнарда јерләшир. Фәһләләрин чоху заводун әтрафында јашајырлар. Шәһәр китабханаларындан истифадә етмәк чәтин иди. М. Ф. Ахундов адына Дөвләт китабханасынын ишчиләри заводмузун әмәкдашларына көмәклик етмәк мәгсәдилә завода сәјјарлар васитәсилә китаб апармаг гәрарына кәлдиләр. Бу, бизим китабла мұнтәзәм сурәтдә тәмин олунмағымызы низама салды. Китабхана ишчиләри ики әјдә 200-дән чох китаб кәтирдиләр. Заводмузун коллективни китабхананын бу хидмәтини гијмәтләндирир».

Китабхана бу илләрдә 40 мин охучуја хидмәт етмиш вә онларә миллиондан артыг китаб, гәзет вә журнал вермишдир⁸.

Һәмчинин мұһарибә илләриндә китабхана билаваситә өлкәнин мүдафиә гүдрәтинин мәһкәмләмәсинә һәср едилмиш күтләви тәдбирләр һәјата кечирди. Күтләви тәдбирләр китабхананын әсас биначы илэ

⁵ «Бакнский рабочий», 1943, 1 декабр.

⁶ «Коммунист», 1944, 18 октябр.

⁷ Статистические отчеты и справки о работе библиотеки за 1944—1945 г. Папка № 20, с. 9.

⁸ А. А. Хәләфов, Азәрбајјанда китабхана ишинин тарихи. Бақы, 1974, с. 127.

жанашы: сәјјар хәстәханаларда, госпиталларда јаралы дөјүшчүләр вә госпиталларын ишчиләри үчүн дә тәшкил едиллирди. Республикамызын иттисади вә мәдәни һәјатына даир дә күтләви тәдбирләр һәјата кечириллирди. Буна мисал олараг 1945-чи илдә Азәрбајҗан Елмләр Академијасынын ачылышы мүнәсибәти илә тәшкил едилмиш күтләви ишләр кәстәрмәк олар. Азәрбајҗан халгынын һәјатында баш верән бу әләмәтдар һадисәјә охучуларын диггәтини чәлб етмәк үчүн китабхана тәрәфиндән «Азәрбајҗанда елмиш чичәкләнмәси» мөвзусунда бөјүк сәрки тәшкил олунамүшдур. Һабелә «Бөјүк Вәтән мұһабирәси»нә һәср едилмиш сәрки, «Гафғаз дөјүшүнүн илдөнүмү»нә анд сәркиләр охучуларын бөјүк марағына сәбәб олмушдур.

Бу илләрдә М. Ф. Ахундов адына Азәрбајҗан республика китабханасы бир сыра јерләрдә өз филиалларыны ачмыш вә онлара һамилик етмишдир. 1942-чи илдә Ф. Дзержински адына Ленин орденли Али Һәрби Дәниз Мүһәндисләри Институтунда (һазырда Одесса Дәниз Мүһәндисләри институтунун Баки филиалында) өз филиалыны ачмыш, һәмчинин бир нечә һәрби госпиталы һамилијә кәтүрмүшдур. Китабхана һамилијә кәтүрдүјү 1544 вә 2039 нөмрәли һәрби госпиталлар үчүн 31807 китаб ајырмышдыр⁹.

Өз фондунда ССРИ халгларынын бүтүн дилләринә анд әдәбијјат топламыш олан китабхана, һәрби хәстәханаларда олан Совет Ордусунун дөјүшчүләринә онларын өз дилләриндә (күрчү, ермәни, рус, украјна, түркмән, газәх вә с. дилләрдә) олан әдәбијјатла хидмәт едилди. 1942-чи илдә госпиталлара 3858 китаб верилмишди¹⁰. Һәмнин илдә харичи әдәбијјата тәләб артдығы да һисс олунар. Белә ки, һәмнин илдә харичи әдәбијјат үзрә 1861 китаб верилмишдир. 1943-чү илдә исә онлара өз дилләриндә 4099, харичи дилдә исә 2498 китаб верилмишди¹¹.

Китабхананын 1941—1945-чи илләр арасында охучулара хидмәтин ашағыдакы мәдвәлән даһа ајдын көрмәк олар¹².

| № | Илләр | 1941 | 1942 | 1943 | 1944 | 1945 |
|----|--------------------------------|--------|--------|--------|--------|--------|
| 1. | Абонемент үзрә охучуларын сајы | 1500 | 1426 | 1251 | 4208 | 4268 |
| 2. | Кәләнләрин үмуми миғдары | 103006 | 75518 | 79034 | 80382 | 91219 |
| 3. | Китаб верилмиш | 185570 | 178849 | 233650 | 241000 | 301739 |
| 4. | Шифаһи арајышлар | 11185 | 9055 | 10660 | 23657 | 32421 |
| 5. | Библиографик сүјаһылар | 70 | 133 | 153 | 133 | 126 |
| 6. | Сәркиләр | 88 | 65 | 61 | 74 | 88 |

Һәмнин дөврдә М. Ф. Ахундов адына республика китабханасы охучулара хидмәт ишиндә китабханаларарасы абонементдән дә кениш истифада етмишдир. Китабхана КАА васитәси илә өз китабларындан һәм республика дахилиндә, һәм дә башга республикаларын мүәссисә вә

⁹ Статы, доклады директора «О значении Азербайджанской республиканской библиотеки за 1941 г.» папка № 21, с. 2.

¹⁰ Годовой отчет библиотеки за 1942 г. ф. 1, папка № 23, с. 54.

¹¹ Отчеты и планы библиотеки за 1944—1945 гг. ф. 1, папка № 20, с. 52.

¹² Јенә орада.

ндараләриндә лазым ивхтларда истифадә етмәк үчүн имкан јаратмыш вә ја әксинә, охучулар үчүн башга јерләрдән китаб алынмасыны тәмин етмишдир.

1941-чи илдә республика китаханаларынын охучуларынын 131-и, фәрди охучуларын 287 нәфәри, ајры-ајры шәһәрләрдән исә 48 китабхана бу шө'бә илә әлагә сахламышдыр. Әкәр 1941-чи илдә китаб верилмиш 4185 нүсхә олмушдурса¹³, 1945-чи илдә онларын миғдары 7097 нүсхәјә¹⁴ чатдырылмышдыр.

Мүһарибә илләриндә китабхана әдәбијјат тәблиғини кенишләндирмәк, охучу сорғуларыны өдәмәк үчүн кениш мә'лумат библиографија иши апармышдыр. Китабхана охучуларә әдәбијјат сечмәкдә бөјүк көмәклик көстәрмәклә јанашы, јазылы вә шифаһи библиографик мә'лумат вермәк ишинә дә хүсуси диғгәт јетирирди. Китабхананын тәртиб етдији: «Азәрбајчанлылар — Бөјүк Вәтән мүһарибәсинин гәһрәманларыдыр», «Мүһарибә илләриндә техника», «Совет вәтәнпәрвәрлији», «Бәдин әдәбијјатда Азәрбајчан халғынын гәһрәманлығынын тәсвири» вә с. мөвзуларда јазылы арајышлар хүсуси әһәмијјат кәсб едирди. 1942-чи илдә охучуларә 51, 1943-чү илдә исә 53 јазылы арајыш верилмишдир¹⁵. Јазылы арајышлар јанашы шифаһи мә'луматлар да јеринә јетирилмишдир. 1942-чи илдә 9.055, 1943-чү илдә исә 10660 шифаһи мә'лумат верилмишдир. Үмумијјәтлә, дөрд ил әрзиндә 92148 шифаһи вә 593 јазылы арајыш верилмиш вә 600-дән чох төвсијә әдәбијјат сјаһысы тәртиб олунмушдур¹⁶.

Мүһарибә мүтәлипини тематикасыны да кәскин сүрәтдә дәјишдирмишди. Белә ки, төвсијә сјаһыларынын вә сорғуларынын әксәријјәти мүдафиә характери дашыјырды вә тәблиғатчыларын, тәшвиғатчыларын еһтијачыны өдәмәк үчүн верилди. «Һәр шеј чәбһә үчүн» шүары алтында ишләјән библиографија шө'бәси «Азәрбајчанлы Вәтән мүһарибәсини гәһрәманларынын адлары», «Москва үғрунда дөјүшдә Азәрбајчанын һәрбичиләри» вә башга мөвзуларда картотекалар тәртиб етмишдир.

Библиографик хидмәт иши тәкчә китабхананын дахилиндә апарылмагла мәһдудлашмырды. Һәр ил Азәрбајчанын мүхтәлиф шәһәр вә рајонларындан, мүхтәлиф республикалардан, һәтта харичи өлкәләрдән алынан јүзләрлә сорғуја чаваб верилир вә ејни заманда Совет Иттифағынын ири китабханаларына мүхтәлиф сорғулар көндәрирди.

Буиун нәтичәсиндә библиографија иши сәһәсиндә әлагәләр кетдикчә кенишләнирди.

Китабхана мүһарибә илләриндә кениш методики ишләр дә апармыш, рајон вә кәнд китабханаларына методики көмәк көстәрмишдир. Мүһарибәнин чәтиликләринә бахмајараг китабхана өз гаршысына гојдуғу мәгсәди әзмлә јеринә јетирмиш вә онун ишкүзар коллективни бу ишдә бүтүн имканилардан истифадә етмишдир. Бөјүк Вәтән мүһарибәсини илләриндә китабхана коллективинин фәдакар әмәји партија вә дөвләт тәрәфиндәји јүксәк гүјмәтләндирилмиш, 20 нәфәрдән артыг китабханачы «Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндә фәдакар әмәјә көрә» медалы илә тәлтиф едилмишдир¹⁷.

¹³ Отчеты и планы библиотеки за 1944—1945 годы, ф. 1, папка №20, с. 8.

¹⁴ Јенә орада.

¹⁵ Јенә орада, с. 52.

¹⁶ Статистические отчеты и справки в работе библиотек, папка №25, с. 9.

¹⁷ А. А. Хәләфов. Азәрбајчанда китабхана ишини тарихи. Баки, 1974, с. 128.

А. Н. Аббасова

**РЕСПУБЛИКАНСКАЯ БИБЛИОТЕКА им. М. Ф. АХУНДОВА
В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ**

РЕЗЮМЕ

22 июня 1941 г. фашистская Германия неожиданно напала на нашу страну.

По призыву партии и правительства весь советский народ встал на борьбу против фашизма. Во всех местах Советского Союза, в том числе и в Азербайджане проходили антифашистские митинги, лекции и доклады. В этом деле принимали активное участие все культурно-просветительные учреждения, в том числе и библиотеки. Большую работу в этой области вела Республиканская библиотека им. М. Ф. Ахундова.

В годы войны, наряду с увеличением своего фонда библиотека проводила большую работу с читателями. Несмотря на трудности военных лет библиотека выполняла все задачи, поставленные перед ней и ее коллектив использовал в этом деле все возможности. Партия и правительство высоко оценило деятельность коллектива библиотеки в годы войны. Свыше 20 библиотекарей были награждены медалью «За трудовые доблести в годы Великой Отечественной войны».